

Умови життя військовослужбовців, як чинник їх здоров'я

Т.А. БІБІК

Резюме. У статті проведено аналіз побутових та службових умов, які існують в армії, показано їх вплив на стан здоров'я військовослужбовців.

Ключові слова: умови життя, військовослужбовці, стан здоров'я.

Вступ. Відомо, що рівень здоров'я військовослужбовців істотно впливає не тільки на бойову готовність підрозділів і частин, але і на якість виконуваних ними завдань. Невипадково, що в силових структурах приділяється серйозна увага охороні здоров'я всіх категорій військовослужбовців, яка забезпечується створенням сприятливих умов військової служби і побуту по обмеженню небезпечних чинників військової служби [4, 1].

На даний час достатньо значущу категорію в загальній масі озброєних захисників Вітчизни представляють військовослужбовці за контрактом (офіцери, прапорщики та солдати) [2]. Вони, як правило, настільки тісно пов'язані всією своєю життєдіяльністю із службою, що практично повністю залежать від тих умов (побутових і службових), які існують в армії. Якість виконання ними службових завдань, особливо в процесі навчально-бойової діяльності, повністю залежать від стану їхнього здоров'я. У свою чергу стан здоров'я військовослужбовців залежить від умов, в яких вони здійснюють свою повсякденну життєдіяльність. Доведено, що життєдіяльність військовослужбовців відбувається у взаємодії з соціальним середовищем, основними компонентами якого є: військова служба, як особливий вид професійної діяльності; сім'я військовослужбовця і сімейні стосунки, можливості та умови реалізації військовослужбовцем вільного часу, щорічного відпочинку; забезпеченість житлом і його якість; можливості військової охорони здоров'я; матеріальна оцінка праці військовослужбовця та реальна матеріальна забезпеченість військовослужбовців.

Приймаючи за основу доцільність «розглядати здоров'я як результат взаємодії організму, середовища і поведінки», слід зазначити, що разом із соціальними чинниками, які входять в окрему групу чинників (детермінант), серйозний вплив на стан здоров'я мають генетичні (спадкові чинники) та спосіб життя (поведінкові чинники) [3]. Всі вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного, і часто буває складно провести між ними чітку грань.

Вивченням здоров'я займаються представники різних областей наукового знання: від філософії до медицини. Активно вивчає здоров'я і соціологічна наука, яка досліджує характер дії умов життя на здоров'я населення. Комплексних, цілеспрямованих досліджень взаємозв'язку стану здоров'я і умов життя військовослужбовців у сучасній науковій медичній літературі в

рамках соціологічного підходу недостатньо. Однак аналіз проведених досліджень соціально-економічного стану може стати основою для вивчення умов життя та його впливу на стан здоров'я військовослужбовців [4].

Метою роботи було вивчення умов життя військовослужбовців Київського гарнізону, що проходять військову службу за контрактом.

Матеріали і методи

При підготовці до проведення даного соціологічного дослідження було розроблено програму збору матеріалу, його обробки, визначено обсяг та строки проведення. Загальний аналіз стану здоров'я військовослужбовців за контрактом на сучасному етапі розвитку Збройних Сил (ЗС) України здійснювали в ході моніторингу за допомогою самооцінки самими респондентами (усього 1435 чоловік, віком від 20 до 49 років) їх соціально-економічного і правового статусу за період із 2007 по 2009 рр. Оскільки доведено, що самооцінка стану здоров'я в цілому збігається з об'єктивною її оцінкою, виявленою на основі вивчення медичних документів респондентів, дану самооцінку можна вважати за достатньо вірний індикатор їх реального стану здоров'я [5]. Оброблені отримані дані представили в числовому виразі.

Результати та їх обговорення

Впродовж останніх 3-х років відсоток військовослужбовців, які оцінюють стан свого здоров'я як відмінне, добре і задовільне залишається практично однаковим і знаходиться в межах 84–87%. Так, наприклад, в 2007 р. таку оцінку дали 82% опитаних військовослужбовців, у 2008 р. 85% респондентів, при цьому 7% респондентів заявили про серйозні труднощі із здоров'ям.

Відмічено вікову особливість у стані здоров'я між молодшими та старшими офіцерами. Так, 42% молодих офіцерів вважають своє здоров'я як «відмінне» або «добре», супроти 32% старших офіцерів. Серед тих, хто оцінив своє здоров'я як погане, їх майже в два рази більше, ніж серед молодших колег.

Основними чинниками, на наш погляд, що впливають на стан здоров'я, є збільшені фізичні і психологічні навантаження на військовій службі, низький рівень грошового забезпечення та незадовільні житлові умови. Встановлено, що професійна діяльність військовослужбовців найбільше впливає на стан здоров'я і, головним чином, погіршує його. Разом із цим сам факт наявності або відсутності роботи (безробіття) також безпосередньо впливають на тривалість життя. Але різні види професійної діяльності мають істотні відмінності і зміст. Особливий характер має військова служба. Її специфіка полягає в тому, що військовослужбовець повинен зразково виконувати свої службові обов'язки та бути готовим до виконання завдань, пов'язаних із захистом Вітчизни [1]. Як правило, професійна діяльність даної категорії військовослужбовців здійснюється в умовах, які в мінімальному ступені залежать від них самих, і значною мірою – від політики,

що проводиться державою відносно своїх захисників, в якій переважає, на наш погляд, фінансово-економічний підхід, а не соціально-психологічний.

На загальну оцінку умов життєдіяльності як чинника, що впливає на стан здоров'я військовослужбовців, особливий інтерес представляє залежність стану здоров'я від соціального і економічного статусу через належність респондента до тієї чи іншої професійної групи, вираженої в оцінці його матеріального становища. Так, результати моніторингу свідчать про належність військовослужбовців, особливо тих, які проходять військову службу за контрактом, до верств населення, які змушені проявляти повсякденну заклопотаність своїм матеріальним становищем. Так, середньодушові доходи військовослужбовців нижчі середньодушового прожиткового мінімуму по країні, які за даними Держкомстату України за 2009 р. склали 2 104 грн., а в місті Києві – 2 969 грн.

Серйозне занепокоєння та незадоволення у військовослужбовців викликає те, що перевищення темпів зростання номінальної заробітної плати найманих робітників у місті Києві перевищує грошове забезпечення військовослужбовців більше, ніж у два рази.

Рівень сукупного грошового доходу військовослужбовця, що проходить військову службу за контрактом та членів його сім'ї, також поступається аналогічному загальноукраїнському показнику. Якщо порівняти індекси рівня життя населення країни і військовослужбовців за останні роки, то побачимо, що спостерігається погіршення соціально-економічного стану військовослужбовців і членів їх сімей.

Враховуючи, що військовослужбовці мають право на соціальні пільги, їх вартість за останні роки зменшилась і в 2009 р. досягла свого максимального значення за рахунок того, що відбулося зниження вартості гривні відносно долара в 1,4 разів без матеріальної компенсації.

У зв'язку із недостатнім матеріальним забезпеченням частина військовослужбовців вимушена заробляти гроші «на стороні». Так, в 2008 р. 6% військовослужбовців заявили, що мають такі підробки, в 2009 р. – майже 9%. Враховуючи небажання військовослужбовців афішувати це, можливо припустити, що частина військовослужбовців, які мають підробки, значно більша. Зрозуміло, ця діяльність позначається на здоров'ї військовослужбовців і, як наслідок, зниження боєготовності та боєздатності військ. Про тяжке становище військовослужбовців та членів їх сімей свідчать результати опитування населення країни: 46% опитаних визнають, що сім'ї військовослужбовців живуть бідно, нижче за середньукраїнський рівень, а 61% вважають, що насправді їх дійсне соціально-економічне становище повинно знаходитись вище за загальноукраїнський середньостатистичний рівень.

Недостатнє матеріальне забезпечення військовослужбовців унеможливає у більшості випадків дій для створення сім'ї. Тільки 24,5% відсотків військовослужбовців мають сім'ї. Вплив процесу формування сімейних

стосунків і сімейного затишку на стан здоров'я неоцінимо. Але чи в змозі сучасна сім'я військовослужбовця позитивно впливати на її членів у плані підтримки, збереження і зміцнення здоров'я?

Частина сімей військовослужбовців знаходяться на межі бідності, або мало-забезпечених, оскільки соціально-економічні витрати не завжди покривають грошове забезпечення, особливо тоді, коли дружина позбавлена можливості працевлаштування через відсутність робочих місць за місцем служби чоловіка. Одним з показників соціального неблагополуччя військовослужбовців є стійке збереження тенденції зростання кількості неодружених молодих офіцерів із числа лейтенантів та старших лейтенантів. Не кращим чином виглядає демографічна ситуація і в сім'ях військових. Так, молоді сім'ї військовослужбовців часто із-за наявного матеріального становища відмовляються від народження дитини. За даними моніторингу за 2009р. 67% військовослужбовців, що проходять службу за контрактом, не мають дітей. Така тенденція зберігається протягом останніх декілька років. Народження дитини відразу ставить сім'ю перед масою життєвих проблем, які вони самі, без допомоги з боку своїх родичів вирішити самостійно не можуть – потрібне житло, допомога у вихованні і догляді за дітьми, можливість розміщення їх в дошкільних установах, а головне – гідне матеріальне забезпечення для належного виховання дитини.

Роль житла як чинника, що обумовлює здоров'я, ні у кого не викликає сумнів. Забезпеченість постійним і службовим житлом військовослужбовців в 2007–2009 рр. склала 82,5%. Житло, яке виділяється, як правило, не відповідає соціальним нормам і часто буває менше необхідної площі. Респонденти в 2009 р. відзначили також зниження якості своїх житлових умов у порівнянні з попередніми роками. Це пов'язано з погіршенням стану житлового фонду, його капітального ремонту і недостатком фінансових коштів у військових гарнізонах. Позитивні оцінки стану житлового фонду впродовж декількох років залишаються невисокими (32–34% опитаних), 51% опитаних оцінили його як середнє, 17% – як незадовільне.

Проблеми із забезпеченням військовослужбовців за контрактом постійним і службовим житлом, низькою якістю службового житла не сприяють збереженню здоров'я, а результати досліджень про вплив відпочинку на стан здоров'я, зводяться, в основному, до реалізації респондентом наявних можливостей для відпочинку, які безпосередньо залежать від його професійної діяльності. Не зважаючи на задекларовану загальну тривалість щотижневого службового часу, яка не повинна перевищувати тривалості робочого часу, встановленого законодавством України про працю і складати 40 годин на тиждень, дана законодавча норма в більшості своїй у ЗС не виконується. На думку респондентів, тривалість службового часу в 2009 р. у середньому склала 55 годин на тиждень, що в 1,4 рази перевищує встановлену законом норму. На відміну від цивільних організацій, підприємств і установ подібного роду «переробка» у ЗС матеріально не компенсується. Поки-що ж дотримання встановленого регла-

менту службового часу залишається одним із найбільш складних службових, соціальних і правових проблем у життєдіяльності військовослужбовців. Так, у 2009 р. значна частина (42%) опитаних мали недостатню кількість вихідних днів в місяць, а 7% мали їх епізодично. Даний регламент службового часу характерний для всіх категорій військовослужбовців. Окрім необхідності спілкування з сім'єю (42%), 35% респондентів заявили про те, що вільний час їм необхідний для відновлення сил після виконання службових обов'язків. Не самі кращі можливості для підтримки стану здоров'я складаються і в період щорічної відпустки. Так, в 2009 р. тільки 3% респондентів зуміли придбати санаторні путівки у військовій санаторії, ще 3,5% опитаних придбали путівки в туристичних агентствах. Однією і серйозних перешкод для проведення відпочинку у військових санаторіях і будинках відпочинку для більшості опитаних була відсутність грошових коштів.

Важливе значення в профілактиці захворювань, своєчасному їх виявленні та якісному лікуванні належить військово-медичній службі [6]. Проте, за результатами опитувань якість лікування, що надається у військово-медичних установах Київського гарнізону, влаштовує половину опитаних. За достатньо високий рівень лікування в поліклініках і госпіталах вважають близько 80% старших офіцерів, які дають вищу оцінку діяльності медиків, ніж молодші офіцери, вони меншою мірою задоволені якістю медичного обслуговування. Із них майже 10% мають претензії до якості лікування. Основними причинами, що перешкоджають отриманню військовослужбовцями повноцінного лікування у військово-медичних установах, респонденти називали нестачу медикаментів (55%), нестачу медичної техніки (29%), відсутність фахівців-спеціалістів необхідного профілю у військовій ланці (37%), високі ціни на ліки (31%), низький рівень заробітної плати цивільного персоналу військово-медичних установ (28%), інші причини (9%).

Таким чином, теперішній стан військової охорони здоров'я через ряд об'єктивних обставин не в повній мірі здатний реалізувати існуючі потреби у якісному медичному забезпеченні, направленому на збереження, зміцнення та відновлення здоров'я військовослужбовців.

Висновки

1. У Збройних Силах України існує низка суперечностей між вимогами, що пред'являються до здоров'я військовослужбовця, який проходить військову службу за контрактом і реальними умовами, в яких вони формуються, а достатній рівень стану здоров'я підтримується завдяки отриманому раніше потенціалу, зокрема, в життєвих умовах до служби в армії, які відрізняються від наявних у даний час.

2. Соціальна ситуація у військах свідчить про нагальну потребу у виробленні науково обґрунтованої стратегії діяльності держави і її інститутів на найближчу, середньострокову і довгострокову перспективу щодо послі-

довного підвищення рівня життя військовослужбовців і членів їх сімей, посиленню їх соціальної захищеності і зміцненню на цій основі соціального потенціалу обороноздатності Збройних Сил.

Література

1. Статути Збройних Сил України / Затверджені Законами України від 24 березня 1999 року № 548-XIV, № 549-XIV, № 550-XIV. – 498 с.
2. Шкідченко В.П. Стратегія України у сфері реформування Збройних Сил: здобутки та погляд у майбутнє / В.П. Шкідченко // Наука і оборона. – 2000. – № 4. – С. 3–9.
3. Журавлева И.В. Отношение человека к здоровью и продолжительности жизни / И.В. Журавлева // Институт социологии АН СССР. – М., 1989. – 324 с.
4. До питання про якість та тривалість життя кадрових військовослужбовців / В.М. Алфімов, В.А. Баркевич, О.В. Охонько та ін. // Військова медицина України. – 2006. – Т. 6. – № 4. – С. 61–68.
5. Лоранский Д.Н. Социально-гигиенические аспекты научно-технического прогресса. / Д.Н. Лоранский, С.В. Бастрыкин. – М., 1989. – 385 с.
6. Бібік Т.А. Вивчення стану здоров'я та надання медичної допомоги військовослужбовцям Збройних Сил України за даними соціологічного опитування / Т.А. Бібік // Військова медицина України. – 2005. – Т. 5. – № 2. – С. 50–52.

Условия жизни военнослужащих, как фактор их здоровья

Т.А. БИБИК

Резюме. *В статье дан анализ бытовых и служебных условий, которые существуют в армии и показано их влияние на состояние здоровья военнослужащих.*

Ключевые слова: *условия жизни, военнослужащие, состояние здоровья.*

Conditions of the life of military men, as the factor of their health

Т.А. ВІВІК

Summary. *In article the analysis of household and office conditions which exist in army is given and their influence on a state of health military men is shown.*

Key words: *life conditions, military men, a state of health.*